

09

ได้รับบทความ : 09/04/2567 | แก้ไขบทความ : 16/07/2567 | ตอบรับบทความ : 30/08/2567
Received : 09/04/2024 | Revised : 16/07/2024 | Accepted : 30/08/2024

การออกแบบหลักสูตร “การบริหารจัดการศิลปะ” ในระดับปริญญาตรี¹

A Curriculum Design for Bachelor Program in Arts Administration

ศรพงษ์ สุดประเสริฐ² ภาสกร อินทุมาร³ ภาวณี บุญเสริม⁴

Sarupong Sutprasert² Pasakorn Intoo-marn³ Pawinee Boonserm⁴

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชาการละคร คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

³⁻⁴ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชาการละคร คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

¹ Assistant Professor, Department of Drama, Faculty of Fine and Applied Arts Thammasat University/ Corresponding author.
(E-mail address : zoesaru@tu.ac.th)

³⁻⁴ Assistant Professor, Department of Drama, Faculty of Fine and Applied Arts Thammasat University

^{1*} บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของผลลัพธ์ของโครงการวิจัยเรื่อง “การศึกษาดัชนีภาพ แนวโน้มความต้องการ และความเป็นไปได้ในการเปิดหลักสูตร “การบริหารจัดการศิลปะการแสดง” ในระดับปริญญาตรีและปริญญาโท ที่ได้รับความเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิว่าควรเปิดหลักสูตรการบริหารจัดการศิลปะโดยภาพรวม ไม่ควรจำกัดอยู่เพียงศิลปะการแสดง โดยโครงการวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากกองทุนวิจัยคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประจำปีงบประมาณ 2564

บทคัดย่อ

การผลิตงานศิลปะทั้งด้านทัศนศิลป์ ศิลปะการแสดง และการออกแบบ ในประเทศไทย มีการเติบโตเป็นอย่างมากตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 แต่การขับเคลื่อนให้เกิดผลทางการสร้าง สุนทรียภาพ การเรียนรู้ และเศรษฐกิจนั้นต้องการนักบริหารจัดการศิลปะ อย่างไรก็ดี สังคม ไทยยังขาดแคลนหลักสูตรการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยที่จะผลิตนักบริหารจัดการเพื่อตอบ สอนองสถานการณ์ด้านศิลปะดังกล่าว งานวิจัยนี้จึงเป็นความพยายามในการแสวงหาคำตอบ ว่าหลักสูตรการบริหารจัดการศิลปะในระดับปริญญาตรีสำหรับสังคมไทยควรเป็นอย่างไร โดย ทำการออกแบบหลักสูตรจากการวิเคราะห์หลักสูตรที่ใกล้เคียงในระดับมหาวิทยาลัย ระดม ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากนักวิชาชีพและนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญ แล้วจึงประมวลขึ้น เป็นหลักสูตรศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารจัดการศิลปะ ที่มีองค์ประกอบ ของหลักสูตรทั้งด้านประวัติศาสตร์ศิลปะและสุนทรียศาสตร์ การบริหารจัดการศิลปะ ศิลปะ ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ปฏิบัติการบริหารจัดการศิลปะ และภาษาอังกฤษสำหรับ การบริหารจัดการศิลปะ

คำสำคัญ : การบริหารจัดการศิลปะ, หลักสูตร, ปริญญาตรี

Abstract

The arts sector in Thailand, encompassing visual arts, performing arts, and design, has seen significant growth since 2006. However, to effectively enhance artistic capability, learning outcomes, and economic impact, there is a pressing need for arts administration professionals. Currently, Thai society lacks university-level education programs specifically tailored to produce such professionals. This research aims to address this gap by proposing a Bachelor's degree program in Arts Administration. Drawing from analysis of similar university-level programs, insights from industry professionals and experts were gathered to design the curriculum. The proposed Bachelor of Fine and Applied Arts in Arts Administration encompasses courses in art history and aesthetics, arts administration, arts in social and cultural contexts, arts administration practices, and English language skills for arts administration. This initiative aims to meet the growing need for skilled arts administrators and managers in Thailand, facilitating the development and sustainability of its vibrant arts scene.

Keywords : Arts administration, Curriculum, Bachelor Program

ที่มาและความสำคัญ

ในภูมิทัศน์การศึกษาด้านศิลปะนั้น การบริหารจัดการศิลปะ (Arts Administration) เป็นศาสตร์ที่มีการศึกษาอย่างแพร่หลายในมหาวิทยาลัยชั้นนำของโลก ทั้งในระดับปริญญาตรี โท และเอก ทั้งนี้ การบริหารจัดการศิลปะหมายรวมถึงการศึกษาความเคลื่อนไหวของแวดวงงานศิลปะ การภัณฑารักษ์ การออกแบบจัดแสดงงาน การประเมินผลงานศิลปะ การสร้างและการพัฒนาผู้ชม ตลอดจนการผลิตนโยบายด้านศิลปะ ผู้ที่จบการศึกษาจากสาขาวิชานี้สามารถประกอบอาชีพในฐานะภัณฑารักษ์ ผู้จัดการพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ ผู้สร้างการเรียนรู้ด้านศิลปะ ผู้ผลิตนโยบายด้านศิลปะ นักการตลาดศิลปะ ฯลฯ

ในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมา แวดวงทัศนศิลป์ของไทยมีการเติบโตเป็นอย่างมาก หมายเหตุสำคัญคือการเกิดขึ้นของ “หอศิลป์วัฒนธรรมแห่งกรุงเทพมหานคร” (Bangkok Arts and Cultural Center) ในปี พ.ศ. 2549 ที่ได้ส่งผลต่อการเกิดขึ้นของหอศิลป์เอกชนอีกมากมาย ดังที่ กฤติยา กาวีวงศ์ ผู้อำนวยการ Jim Thompson Art Center ได้กล่าวไว้ว่า “ปี 2006 หอศิลป์กรุงเทพฯ ก็เริ่มเปิดแล้ว ภาพแกลเลอรีในเมืองไทยก็ซัดขึ้นเรื่อย ๆ เราจะเห็นการเกิดขึ้นของสถาบันทางศิลปะเพิ่มมากขึ้น ทั้งมิวเซียมและแกลเลอรีผุดขึ้นมาเยอะ” สูดาร์ตัน พรหมสีใหม่ (2565)

นอกเหนือจากทัศนศิลป์แล้ว ในส่วนของศิลปะการแสดงก็มีการเติบโตขึ้นเป็นอย่างมากเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากการเกิดขึ้นของ “เครือข่ายละครกรุงเทพ” (Bangkok Theatre Network) ที่เป็นการรวมตัวกันของกลุ่มละครอิสระ อาทิ กลุ่มละครมะขามป้อม, พระจันทร์เสี้ยวการละคร, B-Floor Theatre Troupe ฯลฯ และเครือข่ายละครกรุงเทพก็ได้ทำให้เกิด “เทศกาลละครกรุงเทพ” (Bangkok Theatre Festival - BTF) ขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 และจัดเทศกาลต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน

ในส่วนของงานด้านการออกแบบนั้น ก็ได้เกิด “ศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ” (Thailand Creative & Design Centre - TCDC) ขึ้นในปี พ.ศ. 2546 รวมทั้งเกิดสาขาของศูนย์ ในจังหวัดหลักๆ ในแต่ละภูมิภาค และได้ก่อให้เกิด “เทศกาลงานออกแบบกรุงเทพ” (Bangkok Design Week) ขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2561 และในปัจจุบันก็มี “เทศกาลงานออกแบบเชียงใหม่” (Chiang Mai Design Week) เกิดขึ้นอีกด้วย

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าแวดวงศิลปะของไทยเติบโตขึ้นเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามก็ยังมีสังคมไทยยังขาดแคลน “นักบริหารจัดการศิลปะ” ที่จะทำหน้าที่ขับเคลื่อนงานศิลปะให้เกิดผลลัพธ์ในเชิงการสร้างสุนทรียภาพ การเรียนรู้ และเศรษฐกิจ ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าสังคมไทยยังไม่มีหลักสูตรการศึกษาที่จะผลิตบุคลากรในด้านนี้โดยตรง ดังที่ กฤติยา กาวีวงศ์ ผู้อำนวยการ Jim Thompson Art Center ได้กล่าวไว้ว่า “ตอนนี้สิ่งที่เราเจอคือ พอแกลเลอรีเกิดขึ้นเยอะ เรา

ผลิตทีวีเรเตอร์ออกมาไม่ทัน เลยต้องกลับไปศึกษา” (เพ็งอ้ง) ด้วยเหตุนี้ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จึงสนใจที่จะเปิดหลักสูตรศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา “การบริหารจัดการศิลปะ” (Arts Administration) ขึ้นเพื่อผลิตบุคลากรด้านนี้ ไม่ว่าจะเป็นภัณฑารักษ์ (curator) ผู้จัดการพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ (museum and gallery manager) ผู้อำนวยการผลิตละครและการแสดง (theatre producer) ฯลฯ โดยในกระบวนการออกแบบหลักสูตรนั้นกระทำการวิจัยเพื่อแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมสำหรับหลักสูตรดังกล่าว

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาแนวทางการออกแบบหลักสูตรศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารจัดการศิลปะ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

วิธีดำเนินการวิจัย

โครงการวิจัยนี้มีเป้าหมายในการออกแบบหลักสูตรที่เหมาะสมต่อบริบททางสังคมและความต้องการของสังคมไทยที่มีต่อหลักสูตรดังกล่าว ดังนั้นแล้ว คณะผู้วิจัยจึงกำหนดขั้นตอนการดำเนินการวิจัยเป็น 8 ขั้นตอน คือ 1) ศึกษาหลักสูตรการศึกษาระดับปริญญาตรีในมหาวิทยาลัยไทยที่มีความใกล้เคียงกับหลักสูตรที่โครงการวิจัยศึกษา เพื่อพิจารณาข้ออ่อน ข้อแข็ง และช่องว่างของหลักสูตรต่าง ๆ 2) จัดประชุมระดมความเห็นจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่อยู่ในวิชาชีพ 3) ออกแบบหลักสูตรครั้งที่ 1 4) จัดประชุมระดมความเห็นจากคณาจารย์ในคณะศิลปกรรมศาสตร์ 5) ออกแบบหลักสูตร ครั้งที่ 2 6) จัดประชุมระดมความเห็นจากผู้เชี่ยวชาญ 7) ออกแบบหลักสูตร ครั้งที่ 3 8) สรุปผลการวิจัย

แนวคิดเรื่องการบริหารจัดการศิลปะ

Chong (2002) กล่าวว่า แนวคิดเรื่องการบริหารจัดการศิลปะ (arts management) เริ่มต้นขึ้นจากประสบการณ์การทำงานขององค์กรด้านศิลปะในสหรัฐอเมริกาในช่วงทศวรรษที่ 1960 อย่างไรก็ดี กระบวนการทำงานในเชิงการจัดการศิลปะได้เริ่มต้นขึ้นในสหราชอาณาจักรตั้งแต่ปี ค.ศ. 1945 เมื่อมีการก่อตั้ง “สภาศิลปะแห่งสหราชอาณาจักร” (Arts Council of Great Britain) และในเวลาต่อมาหลายๆ ประเทศในเครือจักรภพอังกฤษ (Commonwealth) อันได้แก่ แคนาดา ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์ ได้ตั้งสภาศิลปะของประเทศขึ้น รวมทั้งในสหรัฐอเมริกา

เองด้วย สถาติปะเหล่านี้ทำหน้าที่กำหนดนโยบายการขับเคลื่อนงานด้านศิลปะ รวมทั้งมี กองทุนสนับสนุนการสร้างงานศิลปะ ซึ่งนั่นก็เท่ากับว่ามีการบริหารจัดการด้านศิลปะเกิดขึ้นแล้ว

ในส่วนของความหมายของการบริหารจัดการศิลปะนั้น Martin (1998 อ้างใน Chong, 2002: 7-8) ระบุว่าหมายถึงการประยุกต์ใช้ 5 บทบาทดั้งเดิมของการบริหารจัดการ อันได้แก่ การวางแผน (planning) การจัดการ (organizing) ระบบทีมงาน (staffing) การให้คำปรึกษา (supervising) และการกำกับควบคุม (controlling) มาใช้ในกระบวนการผลิตงานศิลปะการแสดง และงานทัศนศิลป์ และในการนำเสนอผลงานของศิลปินต่อผู้ชม ซึ่งการบริหารจัดการและการ ดำเนินการนี้เกิดขึ้นทั้งในองค์กรศิลปะที่ไม่แสวงผลกำไร ทั้งที่เป็นโรงละคร ศูนย์ศิลปะการแสดง พิพิธภัณฑ์ศิลปะ ฯลฯ และองค์กรศิลปะเชิงพาณิชย์ อาทิ โรงละครที่แสวงผลกำไร (commercial theatre companies) หอศิลป์เอกชน (private galleries) บริษัทผลิตภาพยนตร์ ฯลฯ เป็นต้น

อย่างไรก็ดี Byrnes (2009: 25) กล่าวว่าในทางปฏิบัตินั้นการบริหารจัดการศิลปะมีมา ตั้งแต่ยุคกรีก ดังเช่น ในการแสดงละครก็ต้องมีผู้ทำหน้าที่จัดการ ซึ่งในยุคนั้นนักบวชเป็นผู้ทำ หน้าที่จัดการ รวมทั้งในยุคกรีกก็มีระบบการสนับสนุนเทศกาลละครโดยรัฐที่สามารถสืบย้อนไป ได้ถึง 534 ปีก่อนคริสตกาล การจัดเทศกาลละครเช่นนี้ย่อมต้องมีการวางแผน (planning) การ จัดการ (organizing) การกำหนดทิศทาง (leading) และการกำกับควบคุม (controlling) ซึ่งนั่น ก็คือองค์ประกอบของการบริหารจัดการที่ไม่ได้ต่างไปจากในปัจจุบัน

ในทางวิชาการนั้น Byrnes (2009: 60) เห็นว่าการบริหารจัดการนั้นเป็นทั้งศิลปะและ สังคมศาสตร์ (art and social science) กล่าวคือ ศิลปะนั้นหมายถึงความสามารถหรือทักษะ เฉพาะที่บุคคลหนึ่งๆ ได้พัฒนาและประยุกต์ใช้ ด้วยว่าในการนำความรู้ด้านการจัดการที่ผ่าน การสังเคราะห์และการประยุกต์ใช้ในบริบทของการปฏิบัติจริงเพื่อที่จะสร้างระบบการทำงานที่ เหมาะสมกับองค์กรนั้นต้องใช้ความคิดและความพยายามอย่างมาก และนี่ก็คือมิติเชิงศิลปะของ การบริหารจัดการในฐานะที่เป็นความสามารถและทักษะเฉพาะ ส่วนในความเป็นสังคมศาสตร์ นั้น การบริหารจัดการต้องเกี่ยวข้องกับผู้คนจากหลากหลายบทบาทหน้าที่ และยังเกี่ยวข้องกับ บริบททางสังคมและเศรษฐกิจอีกด้วย ดังนั้น การบริหารจัดการจึงต้องเกี่ยวข้องกับแนวคิดด้าน จิตวิทยา สังคมวิทยา และเศรษฐศาสตร์ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และด้วยความที่การบริหารจัดการ ต้องเกี่ยวข้องกับศาสตร์ที่หลากหลาย ในส่วนของการบริหารจัดการศิลปะเองนั้น มหาวิทยาลัย ฮาร์วาร์ด (Harvard University) ประเทศสหรัฐอเมริกา ก็ได้ก่อตั้ง “สถาบันวิจัยด้านการบริหาร จัดการศิลปะ” (Arts Administration Research Institute) ขึ้นในปี ค.ศ. 1966 และต่อมาใน ปี ค.ศ. 1970 ก็ได้ก่อตั้ง “สถาบันจัดการหลักสูตรภาคฤดูร้อนด้านการบริหารจัดการศิลปะแห่ง มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด” (Harvard Summer School Institute in Arts Administration) ขึ้น อีกด้วย (Chong, 2002: 2) จะเห็นได้ว่า การบริหารจัดการด้านศิลปะได้มีสถานะทางวิชาการ

และในฐานะศาสตร์แขนงหนึ่งของการบริหารจัดการมาเป็นระยะเวลายาวนาน และทุกวันนี้ มหาวิทยาลัยชั้นนำทั่วโลกต่างมีหลักสูตรการบริหารจัดการศิลปะ ซึ่งการบริหารจัดการศิลปะ การแสดง (performing arts management) ก็ถือเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารจัดการศิลปะ แต่ในหลายๆ สถาบันก็ได้แยกการบริหารจัดการศิลปะการแสดง/การบริหารจัดการทางการละคร (theatre management) ออกมาเป็นสาขาวิชาเฉพาะอีกด้วย

ในโลกทุนนิยมที่ขับเคลื่อนเศรษฐกิจไปด้วยอุตสาหกรรมด้านต่าง ๆ นั้น ศิลปะก็ถูกผูกโยงเข้ากับระบบทุนนิยมผ่านอุตสาหกรรมบันเทิง (entertainment industries) ทั้งละครเวที ภาพยนตร์ โทรทัศน์ ฯลฯ ทั้งนี้ อุตสาหกรรมบันเทิงสามารถสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจได้เป็นอย่างมาก ดังที่ Byrnes (2009: 2) ได้กล่าวว่าในประเทศสหรัฐอเมริกา นั้น อุตสาหกรรมศิลปะและความบันเทิงสามารถสร้างมูลค่าได้หลายพันล้านดอลลาร์ (multibillion-dollar) ต่อปี ซึ่งในการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมบันเทิงให้มีมูลค่าในระบบเศรษฐกิจนั้น ความรู้และทักษะด้านการบริหารจัดการศิลปะเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง และการบริหารจัดการดังกล่าว นอกจากการจัดการในเชิงคุณภาพของผลงานศิลปะ/ศิลปะการแสดงแล้วนั้น การพิจารณาปัจจัยแวดล้อมก็เป็นสิ่งจำเป็นยิ่ง

ผลการวิจัย

คณะผู้วิจัยได้สำรวจและวิเคราะห์หลักสูตรต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัยไทยที่มีความใกล้เคียงกับหลักสูตรที่โครงการวิจัยศึกษา มีข้อค้นพบ ดังนี้

หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมรดกวัฒนธรรมและอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ วิทยาลัยนวัตกรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นหลักสูตรที่เนื้อหาวิชามีความหลากหลายวิชาบังคับครอบคลุมพื้นฐานความเข้าใจทั้งในส่วนของงานวัฒนธรรมและงานบริหารจัดการ ในส่วนวิชาเลือกนั้นนักศึกษาสามารถเน้นหนักไปในทาง “มรดกวัฒนธรรม” และ/หรือ “อุตสาหกรรมสร้างสรรค์” ได้ และยังมีวิชาเลือกเสรีในทางแฟชั่น ธุรกิจดนตรี สื่อ และงานอีเวนต์ อันเป็นวิชาที่ประยุกต์ต่อยอดจากแขนงวิชาที่เน้นหนัก นอกจากนี้ หลักสูตรยังบังคับเลือกภาษาอาหรับหรือภาษาจีนเป็นภาษาที่สาม ซึ่งจะช่วยให้ขอบเขตหรือมุมมองของบัณฑิตกว้างไกลขึ้นไปในระดับสากล รวมทั้งมีการจัดการเรียนแบบผสมผสานระหว่างการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) การเรียนรู้จากปัญหาที่เผชิญอยู่ในปัจจุบัน (Problem-Based Learning) และ การเรียนรู้ด้วยการทำโครงการ (Project-Based Learning) ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้คือจุดแข็งของหลักสูตร อย่างไรก็ตามก็ดี คณะผู้วิจัยมีความเห็นว่าหลักสูตรนี้ออกแบบให้นักศึกษาเข้าใจองค์ความรู้พื้นฐานทางวัฒนธรรมและการจัดการที่กว้างขวางครอบคลุม แต่อาจจะขาด

ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่ลึกซึ้ง บัณฑิตจากหลักสูตรนี้เหมาะที่จะเป็นนักวิชาการทางศิลปวัฒนธรรมมากกว่าการเป็นผู้ประกอบการหรือผู้ปฏิบัติงานจริงเพราะมีความเข้าใจในเชิงกว้าง ซึ่งจะเป็นต้องหาประสบการณ์นอกหลักสูตรหรือการเรียนรู้ในระดับที่สูงขึ้นไปอีกจึงจะมีความเชี่ยวชาญเฉพาะทางที่เข้มข้น

หลักสูตรศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต สาขาวิชานวัตกรรมการจัดการทางศิลปวัฒนธรรม คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เป็นหลักสูตรที่บูรณาการศาสตร์ 3 ด้าน ที่จำเป็นสำหรับการจัดการในศตวรรษนี้เข้าไว้ด้วยกัน นั่นคือ ศิลปะ การจัดการ และนวัตกรรม มีเนื้อหาวิชาที่ครอบคลุมพื้นฐานความเข้าใจในแขนงวิชาทั้ง 3 นี้ และบางส่วนก็มีความลึกเพียงพอที่จะเตรียมให้บัณฑิตเข้าใจมิติต่าง ๆ ที่รอบด้าน การจัดการเรียนการสอนหลายวิชาเป็นภาษาอังกฤษ ซึ่งเป็นการบังคับกลายเป็นว่านักศึกษาต้องสามารถใช้ภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสารได้จึงเป็นตัวกรองคัดความสามารถของนักศึกษามาแล้วบางส่วน รวมทั้งมีการศึกษางานต่างประเทศ นักศึกษาสามารถเลือกวิชาเอกได้ 3 ด้าน คือ การจัดการมรดกและทรัพยากรทางวัฒนธรรม การจัดการกิจกรรมพิเศษและเทศกาลทางวัฒนธรรม และการจัดการสื่อดิจิทัลและอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่าเนื้อหาของหลักสูตรนี้มุ่งเน้นทฤษฎีเป็นหลัก ยังไม่เห็นการประยุกต์ทฤษฎีไปสู่การปฏิบัติจริง ซึ่งนั่นอาจทำให้หลักสูตรนี้มีข้อจำกัด

หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการผลิตสื่อและวัฒนธรรมสร้างสรรค์ คณะดนตรีและการแสดง มหาวิทยาลัยบูรพา เป็นหลักสูตรที่มุ่งผลิตนักจัดการผลิตสื่อและวัฒนธรรมสร้างสรรค์ที่มีทักษะในการจัดการผลิตและสร้างสรรค์งานด้านสื่อและกิจกรรมด้านวัฒนธรรมที่สามารถนำไปต่อยอดให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจผ่านงานผลิตสื่อและวัฒนธรรมสร้างสรรค์ และเพื่อเป็นกลไกในการสนับสนุนนโยบายเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของประเทศให้ก้าวหน้าและยั่งยืน หลักสูตรมีวิชาที่หลากหลาย เน้นการผลิตคนทำงาน/คนจัดการสื่อ มีการแบ่งกลุ่มวิชาเป็นโมดูล โดยมีโมดูลบังคับได้แก่ สภาพแวดล้อมของอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ การใช้เครื่องมือ การจัดการสื่อ และการเตรียมความพร้อมสู่อาชีพ หลังจากนั้นจะเป็นการเลือกวิชาที่เน้นหนัก 2 แขนง ได้แก่ การสร้างสรรค์คอนเทนต์สาระบันเทิงในสื่อดิจิทัล และการสร้างสรรค์และการจัดการอีเวนต์และธุรกิจไมซ์ โดยมีการทำโครงการปฏิบัติการก่อนจบการศึกษา ผู้วิจัยเห็นว่าจุดเด่นของหลักสูตรนี้ก็คือการมีรายวิชาที่หลากหลายและน่าสนใจ สอดคล้องกับทักษะที่จำเป็นต่อตลาดแรงงานในปัจจุบัน ส่วนข้อจำกัดก็คือยังคงติดกรอบการศึกษาอยู่การใช้สื่อ การผลิตสื่อ การจัดการสื่อ

หลักสูตรศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์สร้างสรรค์และการจัดการ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เป็นหลักสูตรที่มุ่งเน้นการผลิตนักเต้นทั้งในทางนาฏศิลป์ไทยและสากลมากกว่าการผลิตนักจัดการศิลปะ พิจารณาจากรายวิชาแกนและวิชา

เฉพาะด้านจะเห็นได้ว่าทิศทางของหลักสูตรพยายามออกแบบให้บัณฑิตมีความเข้าใจทักษะพื้นฐานของการเป็นนักเต้นหรือนักออกแบบท่าเต้นที่มีความรู้รอบด้าน สามารถสื่อสารกับผู้ร่วมงานฝ่ายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องด้วยภาษาและวิธีการที่เหมาะสมได้ ในส่วนของการจัดการ มีวิชาการจัดการทางศิลปกรรม การจัดการทางด้านศิลปะการแสดง และการบริหารและการจัดการธุรกิจด้านศิลปะการแสดง ที่มีเนื้อหาเป็นความเข้าใจพื้นฐานและมีความซ้ำซ้อนกันอยู่เป็นอย่างมาก ซึ่งคณะผู้วิจัยเห็นว่าหลักสูตรนี้เน้นสร้างให้บัณฑิตเป็นนักเต้นหรือนักออกแบบท่าเต้นมากกว่าการเป็นนักจัดการ

เมื่อพิจารณาหลักสูตรทั้ง 4 ข้างต้นโดยภาพรวม ก็อาจทำให้กล่าวได้ว่ายังไม่มีหลักสูตรใดมุ่งเน้นการผลิต “นักบริหารจัดการศิลปะ” ที่มีความเข้าใจทั้งแนวคิดและมีทักษะที่จำเป็นตามความหมายที่ทบทวนไว้ในแนวคิดด้านการบริหารจัดการศิลปะและตามความต้องการของสังคมไทยตามที่กล่าวไว้แต่ต้น ดังนี้แล้ว การสร้างหลักสูตรใหม่ในด้านนี้จึงมีความสอดคล้องกับสถานการณ์ในสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง

เมื่อได้ทำการศึกษาหลักสูตรต่าง ๆ ที่มีในมหาวิทยาลัยไทยจนทำให้พบช่องว่างทางความรู้ (knowledge gap) ซึ่งก็คือการพบว่ายังไม่มีหลักสูตรที่สอดคล้องกับสถานการณ์การเติบโตทางศิลปะและความต้องการของด้านการบริหารจัดการศิลปะในสังคมไทย ผู้วิจัยจึงได้จัดประชุมระดมความเห็นและข้อเสนอแนะจากวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการศิลปะเพื่อนำความเห็นที่ได้มาร่างหลักสูตร โดยนักวิชาชีพที่คณะผู้วิจัยเชิญมาให้ความเห็นได้แก่ 1) คุณณัฐภา สุนทรเจริญนนท์ กรรมการผู้จัดการบริษัท MUSE K Agency Limited 2) คุณณณิญา พรหมเงิน ผู้อำนวยการสายงานละคร สถานีโทรทัศน์ ช่อง 8 3) คุณรัชศักดิ์ กังแสง กรรมการมูลนิธิละครไทย 4) คุณวดีถวัลย์ เมืองแก้ว เลขานุการสมาคมการค้าส่งเสริมอุตสาหกรรมศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย 5) คุณวสุรัชต์ อุณาพรหม ผู้อำนวยการผลิตละครเวที และอดีตผู้จัดการ Thonglor Art Space 6) คุณณัฐพร เทพรัตน์ ภัณฑารักษ์งานศิลปะในแพลตฟอร์มทางเลือก ซึ่งผลจากการระดมความเห็นและข้อเสนอแนะทำให้สรุปได้ว่าหลักสูตรนี้จะต้องการผสมผสานความรู้และทักษะในด้านศิลปะและการจัดการอย่างสมดุล โดยผู้ที่จบการศึกษาจากหลักสูตรนี้จะต้องมีความรู้ความเข้าใจและทักษะที่จำเป็นในด้านศิลปะ สามารถแลกเปลี่ยนความคิดและสื่อสารกับคนในแวดวงศิลปะได้ และจะต้องมีความเชี่ยวชาญในด้านการจัดการ โดยความรู้และทักษะที่จำเป็นประกอบด้วย ประวัติศาสตร์ศิลปะทั้งของไทย ตะวันออก และตะวันตก การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) การนำเสนอ (presentation) จิตวิทยาศิลปะ การออกแบบการผลิตงานศิลปะ (production design) การบริหารจัดการ การตลาด การประชาสัมพันธ์ การแสวงหาการสนับสนุน (sponsorship) การจัดการการเงิน การวางแผนกลยุทธ์ (Strategic planning) การเป็นผู้ประกอบการ (entrepreneurship) กฎหมายที่เกี่ยวข้อง นโยบายศิลปวัฒนธรรม

การสื่อสารข้ามวัฒนธรรม (intercultural communication) IT/live streaming, Language การจัดการความเสี่ยงและสถานการณ์วิกฤติ (crisis and risk management) การจัดการเทศกาล การสร้างเครือข่าย การสร้างความเกี่ยวข้องและการพัฒนาผู้ชม (audience engagement and development) เป็นต้น โดยหลักสูตรจะต้องให้ความสำคัญกับการปฏิบัติจริง การสร้างงานร่วม (collaboration) และมีการฝึกประสบการณ์วิชาชีพในสถานประกอบการจริง

จากการทบทวนแนวคิดด้านการบริหารจัดการศิลปะ การวิเคราะห์หลักสูตรในมหาวิทยาลัย และการระดมความเห็นจากนักวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง นำมาสู่การออกแบบหลักสูตรครั้งที่ 1 โดยรายวิชาในหลักสูตรนอกเหนือจากรายวิชาศึกษาทั่วไปและรายวิชาเลือกเสรีตามข้อบังคับของกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ (มคอ.) สามารถแบ่งได้เป็น 1) กลุ่มวิชาแกนของคณะศิลปกรรมศาสตร์ ได้แก่ พัฒนาการศิลปะ วัฒนธรรมและสังคมตะวันออก พัฒนาการศิลปะ วัฒนธรรมและสังคมตะวันตก สุนทรียศาสตร์สำหรับผู้สร้างสรรงานศิลปะ 2) กลุ่มวิชาเฉพาะด้าน ได้แก่ การเป็นผู้นำทางศิลปะ (Arts Leadership) การจัดการการเงิน (Financial Management) การระดมทุน (Fund Raising) การตลาดงานศิลปะ (Marketing of the Arts) การพัฒนาผู้ชม (Audience Development) นโยบายศิลปวัฒนธรรม (Arts and Cultural Policy) กฎหมายที่เกี่ยวข้อง (Legal for the Arts) การนำเสนองานศิลปะ (Presentation of the Arts) ระบบนิเวศศิลปะ (Ecosystem of the Arts) การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) การสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Skills and Communication) การจัดการโครงการ (Project Management) การจัดการเทศกาล (Festival Management) เทคโนโลยีข้อมูลข่าวสาร (Information Technology) โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำหรับการสร้างงานศิลปะ (Computer Programs for Arts Creation) การวิจัย (Research Methodology) การผลิตงานศิลปะ 1 (Arts Production 1) การผลิตงานศิลปะ 2 (Arts Production 2) การผลิตงานศิลปะ 3 (Arts Production 3) การผลิตงานศิลปะ 4 (Arts Production 4) สหกิจศึกษา (Cooperative Education) โดยมีวิชาเอกเลือกจาก 3 กลุ่มที่เป็นความเชี่ยวชาญของบุคลากรคณะศิลปกรรมศาสตร์ คือ การจัดการศิลปะการแสดง (Performing Arts Management) การจัดการงานอีเว้นท์ (Event Management) และการจัดการทางทัศนศิลป์ (Visual Art Management)

หลังจากการออกแบบหลักสูตรครั้งที่ 1 คณะผู้วิจัยได้นำร่างหลักสูตรไประดมความคิดเห็นจากคณาจารย์และผู้บริหารคณะศิลปกรรมศาสตร์ พบว่า หลักสูตรมีรายวิชาปฏิบัติอยู่ในกลุ่มวิชาเฉพาะด้านซึ่งนักศึกษาทุกคนต้องเรียนอยู่ถึง 4 รายวิชา อาจทำให้มีข้อจำกัดในการเรียนการสอน เพราะจำนวนนักศึกษาที่จะรับเข้ามามีจำนวนมาก ดังนั้น จึงมีข้อเสนอให้ปรับรายวิชาเหล่านั้นมาเป็นวิชา “ศิลปะวิจารณ์” (Arts Appreciation) โดยแตกแขนงออกเป็น 4 รายวิชา คือ ทัศนศิลป์ ศิลปะการแสดง ดนตรี และการออกแบบ รวมทั้งวิชาที่เกี่ยวข้องกับ

ศิลปวัฒนธรรม ทั้งนี้ หลักสูตรมุ่งผลิตนักบริหารจัดการศิลปะ การให้นักศึกษาทำความเข้าใจ ธรรมชาติและสุนทรียศาสตร์ของศิลปะแขนงต่าง ๆ น่าจะเหมาะสมกว่าการศึกษาวิชาด้าน การปฏิบัติ ทั้งนี้ ให้คงวิชาแกนของคณะศิลปกรรมศาสตร์ไว้ดั้งเดิม โดยวิชาเฉพาะด้านใน ร่างหลักสูตรครั้งที่ 2 ประกอบด้วย ความเข้าใจเรื่องทัศนศิลป์ (Understanding Visual Arts) ความเข้าใจเรื่องศิลปะการแสดง (Understanding Performing Arts) ความเข้าใจเรื่องศิลปะ การออกแบบ (Understanding Design Arts) ความเข้าใจเรื่องดนตรี (Understanding Music) มานุษยวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Anthropology) มรดกทางวัฒนธรรมที่ไม่เป็นกายภาพ (Intangible Cultural Heritage) บทบาททางสังคมของศิลปะ (Social Roles of Arts) การ วิเคราะห์และตีความตัวบท (Textual Analysis and Interpretation) องค์ประกอบการออกแบบ ทางทัศนศิลป์ (Visual Design Elements) ทฤษฎีและแนวคิดการบริหารจัดการศิลปะ (Theories and Concepts in Arts Administration) เทคโนโลยีการสื่อสารและสารสนเทศในการบริหาร จัดการศิลปะ (Information and Communication Technology in Arts Administration) การ เป็นผู้นำและผู้ประกอบการศิลปะ (Arts Leadership and Entrepreneurship) การจัดการทางการเงิน (Financial Management) การระดมทุนทางศิลปะ (Funding the Arts) การตลาดงานศิลปะ (Arts Marketing) กฎหมายและนโยบายศิลปะ (Legal and Policy for the Arts) การสร้างการ มีส่วนร่วมกับสังคม (Community Engagement) การจัดการเทศกาล (Festival Management) ภาษาอังกฤษสำหรับการบริหารจัดการศิลปะ 1, 2 (English for Arts Administration 1, 2) การ ฝึกประสบการณ์วิชาชีพ (Professional Practice) ศิลปนิพนธ์ (Thesis) โดยมีกลุ่มวิชาเอกเลือก 4 กลุ่ม คือ กลุ่มการจัดการพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ (Museum and Gallery Management) กลุ่ม การจัดการศิลปะการแสดง (Performing Arts Management) กลุ่มการจัดการงานอีเวนต์ (Event Management) และกลุ่มการจัดการดนตรี (Music Management)

เมื่อได้ร่างหลักสูตรร่างที่ 2 ผู้วิจัยจึงจัดการระดมความเห็นและข้อเสนอแนะจากนัก วิชาการในด้านการบริหารจัดการศิลปะ โดยบางท่านนอกจากเป็นนักวิชาการแล้วยังเป็นนัก วิชาชีพในเวลาเดียวกัน ประกอบด้วย 1) ดร.กฤติยา กาวิวงศ์ Artistic Director, Jim Thompson Art Center 2) ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 3) อาจารย์ ดร.วิรุฬห์ ฤทธิธุมกุลกุล วิทยาลัยอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ 4) อาจารย์ปิยะวัฒน์ ธรรมกุลางกูร คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นำมาสู่ข้อสรุปความเห็นเพื่อการปรับปรุงหลักสูตร ดังนี้ 1) เพิ่ม รายวิชาด้านประวัติศาสตร์ศิลปะให้มากกว่านี้ โดยอาจแยกเป็น ประวัติศาสตร์ศิลปะตะวันตก ประวัติศาสตร์ศิลปะตะวันออก ประวัติศาสตร์ศิลปะเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประวัติศาสตร์ ศิลปะไทย 2) เพิ่มรายวิชาที่เป็นแนวคิดด้านการบริหารจัดการศิลปะให้มากกว่านี้ 3) เพิ่มราย

วิชาด้านนโยบายวัฒนธรรมให้มากกว่านี้ ทั้งนโยบายในระดับประเทศ การทูตวัฒนธรรม อำนาจ
 โน้มนำ (soft power) เป็นต้น 4) วิชาด้านการศึกษามรดกทางวัฒนธรรมไม่ควรจำกัดอยู่เพียง
 มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (intangible cultural heritage) แต่ต้องมีเรื่องมรดกทาง
 วัฒนธรรมที่จับต้องได้ (tangible cultural heritage) รวมอยู่ด้วย 4) วิชาการเขียนโครงการหรือ
 การเขียนเกี่ยวกับองค์กรเป็นสิ่งจำเป็น 4) ควรมีวิชาภาษาอังกฤษมากขึ้น เพราะภาษาอังกฤษ
 เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับงานด้านนี้ 7) ควรแยกแนวทางการบริหารจัดการศิลปะสำหรับองค์กรไม่
 แสวงผลกำไร (non-profit organization) กับองค์กรทางธุรกิจ (commercial organization)
 ให้ชัดเจน 7) ต้องมีการฝึกประสบการณ์วิชาชีพที่หนักแน่น โดยควรฝึกกับทั้งองค์กรไม่แสวง
 ผลกำไร และองค์กรธุรกิจ และความเห็นเหล่านี้ก็ถูกนำมาประมวลสู่การออกแบบหลักสูตร
 ครั้งที่ 3 โดยรายวิชาในหลักสูตรนอกเหนือจากรายวิชาศึกษาทั่วไปและรายวิชาเลือกเสรีตาม
 ขอบบังคับของกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ (มคอ.) สามารถแบ่งได้เป็น 1)
 หมวดประวัติศาสตร์ศิลปะและสุนทรียศาสตร์ ประกอบด้วยวิชา ประวัติศาสตร์ศิลปะตะวันตก
 (Western Art History) ประวัติศาสตร์ศิลปะเอเชีย (Asian Art History) ประวัติศาสตร์ศิลปะ
 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Southeast Asian Art History) ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย (Thai Art
 History) สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) 2) หมวดการบริหารจัดการศิลปะ ประกอบด้วย ความรู้
 เบื้องต้นเกี่ยวกับการบริหารจัดการศิลปะ (Introduction to Arts Administration) ทฤษฎีและ
 แนวคิดการบริหารจัดการศิลปะ (Theories and Concepts in Arts Administration) เทคโนโลยี
 การสื่อสารและสารสนเทศในการบริหารจัดการศิลปะ (Information and Communication
 Technology in Arts Administration) การเป็นผู้นำและผู้ประกอบการศิลปะ (Arts Leadership
 and Entrepreneurship) การจัดการทางการเงิน (Financial Management) การระดมทุน
 ทางศิลปะ (Funding the Arts) การตลาดงานศิลปะ (Arts Marketing) กฎหมายด้านการ
 บริหารจัดการศิลปะ (Legal Issues in Arts Administration) การสร้างการมีส่วนร่วมกับสังคม
 (Community Engagement) การจัดการเทศกาล (Festival Management) 3) หมวดศิลปะ
 ในบริบททางสังคมวัฒนธรรม ประกอบด้วย บทบาทของศิลปะในสังคม (The Roles of Arts in
 Society) มานุษยวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Anthropology) วัฒนธรรมเชิงวัตถุและวัฒนธรรม
 ทัศนภาพ (Material and Visual Culture) ประเด็นศึกษาด้านมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural
 Heritage Studies) นโยบายศิลปวัฒนธรรม (Arts and Cultural Policy) การทูตเชิงวัฒนธรรม
 (Cultural Diplomacy) 4) หมวดภาษาอังกฤษสำหรับการบริหารจัดการศิลปะ ประกอบด้วย
 ภาษาอังกฤษสำหรับการบริหารจัดการศิลปะ 1, 2, 3 (English for Arts Administration 1,2,3)
 5) หมวดปฏิบัติการบริหารจัดการศิลปะ ประกอบด้วย การฝึกประสบการณ์วิชาชีพ (Professional
 Practice) ศิลปนิพนธ์ (Thesis) โดยยังคงกลุ่มวิชาเอกเลือก 4 กลุ่มดั้งเดิม คือ กลุ่มการจัดการ

พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ (museum and gallery management) กลุ่มการจัดการศิลปะการแสดง (performing arts management (กลุ่มการจัดการงานอีเวนต์ (event management) และกลุ่มการจัดการดนตรี (music management)

สรุป

สังคมไทยกำลังมีการเติบโตอย่างโดดเด่นในด้านศิลปะหลากหลายแขนง เห็นได้จากกิจกรรมทางศิลปะที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและแพร่หลายในช่วงหลายปีที่ผ่านมา อีกทั้งนโยบายสาธารณะด้านศิลปะและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่นำเสนอโดยพรรคการเมืองต่าง ๆ ยังแสดงให้เห็นถึงความสำคัญที่เพิ่มขึ้นของภาคส่วนนี้ นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของผู้เกี่ยวข้องและผู้เชี่ยวชาญในการสะท้อนความต้องการของตลาดและสังคม ยิ่งตอกย้ำถึงความจำเป็นที่เพิ่มขึ้นของสาขาวิชาด้านการบริหารจัดการศิลปะในสังคมไทย เพื่อรองรับความต้องการดังกล่าว หลักสูตรศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารจัดการศิลปะ ที่พัฒนาขึ้นโดยคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จึงตอบโจทย์ต่อความขาดแคลนของหลักสูตรในระดับอุดมศึกษาด้านนี้ในประเทศไทย

นอกเหนือจากผลลัพธ์ดังกล่าว คณะศิลปกรรมศาสตร์ยังมีความพร้อมในด้านองค์ความรู้ ประสบการณ์ และบุคลากรที่มีคุณภาพ หลักสูตรที่มีอยู่ในคณะ เช่น สาขาวิชาการละครและสาขาวิชาศิลปะการออกแบบพัสดุภัณฑ์ ได้บูรณาการการเรียนการสอนด้านประวัติศาสตร์ศิลปะและสุนทรียศาสตร์ในด้านทัศนศิลป์ การออกแบบ และศิลปะการแสดงมาอย่างยาวนาน รวมถึงรายวิชาการบริหารจัดการศิลปะและการออกแบบ นอกจากนี้ การเรียนการสอนและการปฏิบัติการสร้างสรรค์ในวิชาศิลปนิพนธ์ของนักศึกษาทั้งสองสาขาอย่างต่อเนื่องยังเป็นแหล่งสะสมประสบการณ์ที่มีคุณค่าในด้านการบริหารจัดการศิลปะอีกด้วย

ในด้านความพร้อมทางการลงทุนและเศรษฐกิจศาสตร์ จากการสำรวจความสนใจของกลุ่มเป้าหมาย พบว่าผู้เรียนมีความพร้อมที่จะชำระค่าธรรมเนียมการศึกษาในระดับที่เพียงพอให้หลักสูตรสามารถเลี้ยงตัวเองได้ หลักสูตรนี้จึงมีความเหมาะสมที่จะดำเนินการในรูปแบบโครงการพิเศษ ซึ่งเป็นโครงการที่เลี้ยงตัวเองและมีค่าธรรมเนียมการศึกษาค่อนข้างสูง

นอกจากนี้ หลักสูตรดังกล่าวจะเป็นหลักสูตรแรกในประเทศไทยที่มีเนื้อหาดังปรากฏในผลการวิจัย ซึ่งมีความแตกต่างจากหลักสูตรอื่นที่มีอยู่ในปัจจุบัน อีกทั้งคณะศิลปกรรมศาสตร์ยังมีเครือข่ายผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ และศิลปินในหลากหลายแขนงที่มาร่วมงานกันมาอย่างยาวนาน ซึ่งพร้อมสนับสนุนความรู้และประสบการณ์ให้กับหลักสูตร รวมถึงชื่อเสียงของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และคณะศิลปกรรมศาสตร์ ที่มีจำนวนผู้สมัครเข้าศึกษาต่อเป็น

จำนวนมากอย่างต่อเนื่องในทุกปี ทั้งหมดนี้ทำให้สามารถกล่าวได้ว่าหลักสูตรการบริหารจัดการศิลปะของคณะศิลปกรรมศาสตร์จะมีความโดดเด่นเป็นอย่างยิ่ง

โดยสรุป ผลการวิจัยที่ปรากฏสะท้อนให้เห็นถึงความพร้อมอย่างยิ่งของคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในการเปิดหลักสูตรศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารจัดการศิลปะ ซึ่งหลักสูตรนี้จะเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาการสร้างสรรค์สุนทรียภาพ การเรียนรู้ และเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในวงการศิลปะของประเทศไทย

รายการอ้างอิง

หนังสือ

Byrnes, William J.. (2009). *Management and the Arts* (4th ed). Focal Press.

Chong, D. (2009). *Arts Management*. Routledge.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

สุดารัตน์ พรหมสีใหม่. (2565). สัมภาษณ์ กฤติยา กาวิวงศ์ ผู้อำนวยการ Jim Thompson Art Center. <https://www.the101.world/gridthiya-gaweewong-interview/>